

deže v procesu uskutečňování poslušnosti generací za socialismu.

Třetí kapitola je věnována problematice *Mladá generace a její organizace v socialistickém Československu*. V této kapitole je nejprve podána sociologická a demografická charakteristika naší současné mladé generace, jsou ukázány strukturní změny československé socialistické společnosti vůbec a mládeže zejména. Další část kapitoly se zabývá organizací mládeže v naší společnosti a politicko-organizačními zásadami jejího působení — úkoly svazu mládeže, základními principy výstavby svazu mládeže. Dále je podán stručný historický vývoj mládežnického hnutí v Československu od doby vzniku samostatného československého státu až do dnešní doby.

Závěr kapitoly tvoří kritika některých teorií československých autorů o úloze mladé generace a mládežnické organizace v socialistické společnosti z let 1967–1969, které měly záporný vliv na část naší mládeže. Jedná se zejména o ty teorie, které hodnotily jevy bez třídního přístupu, které se snažily popřít vedoucí úlohu strany a proti zásadám marxismu-leninismu stavěly teorie o tzv. „demokratickém socialismu“.

Čtvrtá a poslední kapitola se zabývá *současnými problémy výchovy mladé generace v duchu socialistických a komunistických idejí*. V této kapitole se autoři nejprve zabývají vztahem mladé generace v ČSSR k základním hodnotám socialismu, socialistickým vlastnictvím mladé generace a vztahem k jiným národům. Kapitola je proložena zajímavými výsledky několika anketních šetření mezi mládeží. Dále jsou zde nastíněny základní směry komunistické výchovy mládeže v současném období socialistické společnosti — výchova k práci a socialistické morálce, socialistické vlastnictví a proletářský internacionaismus, vědecký světový názor, výchova v duchu revolučních tradic, ateistická výchova mládeže.

Závěr kapitoly je věnován problematice práce a vzdělání mládeže v souvislosti s vědeckotechnickou revolucí.

Tato zajímavá publikace je doplněna bohatou bibliografií a cenným tabulkovým materiálem, ve kterém jsou obsaženy některé demografické údaje o mladé generaci v ČSSR, sestavené na základě materiálů Federálního statistického úřadu. Rozsah problémů mládeže v socialistické společnosti pochopitelně není možné vyčerpat v jediné publikaci. Nicméně se autorům práce *Pokolení* podařilo významně přispět k objasnění některých základních otázek pojetí mládeže v socialismu i ke zpřesnění koncepcí práce organizace mládeže. K nepochybným kladům publikace patří snaha aplikovat a využít v práci o československé mládeži metodologická východiska sovětských autorů, vypořádat se s nesprávnými teoretickými koncepcemi i rozvinout některé základní teze marxismu-leninismu o politickém systé-

mu socialistické společnosti v oblasti práce organizace mládeže.

Názory autorů budou nepochybně dalším rozvojem socialistické praxe i teorie doplňovány a zpřesňovány. To ovšem publikaci neubírá na významu, naopak. Od konce šedesátých let je to v české literatuře první pokus o systematické objasnění problémů mládeže v socialistické společnosti.

Alena Kunstová

Aktuální otázky integrace věd o člověku
(Sborník statí ze sympozia konaného 19.–20. listopadu 1973 v Liblicích).

Praha, Československá sociologická společnost při ČSAV 1974, 229 s.

„... přírodní vědy zahrnou i vědu o člověku stejnou měrou jako věda o člověku zahrne přírodní vědy: bude to jedna věda.“

Slovy Karla Marxe se otevírá sborník statí přednesených na sympoziu *Aktuální otázky integrace věd o člověku*, sympoziu uspořádaném v r. 1973 v Liblicích sekci sociologie pro integrální zkoumání člověka Československé sociologické společnosti.¹ Sborník věnovaný aktuálním otázkám života člověka a nezbytnosti integrálního přístupu k fenoménu člověk zahrnuje kromě úvodních referátů 14 příspěvků. V prvním z nich (*Není lidského světa bez lidí*) navazují A. Sirácky a K. Rychtařík slovy „vše lidské, člověčensky krásné, vše nejkrásnější v našem světě a vlastně i samotná schopnost žít jako člověk, může existovat jen proto, že člověk žije ve společnosti lidí“ (s. 12) přímo na úvodní slova K. Marxe. Oba autoři ve své statí nejprve analyzují koncepcie západních sociologů a filozofů, jejichž společným znakem je zkoumání člověka mimo konkrétní společenské vztahy, konkrétní historické podmínky, zkoumání a hodnocení jakéhosi „obecného“ člověka či člověka „vůbec“, existujícího nezávisle na konkrétních společenských vztazích. Součástí těchto koncepcí je i snaha dokázat, že mezi jedincem a společností existuje věčný antagonismus, že společenské prostředí představuje vždy prostředí cizí, nepřátelské a nepřírozané „přírozeným“ vlastnostem jedince. Kritikou teorií sociální akce, biologické nedokonalosti, teorie sociálních typů atp. se dopracovávají k formulaci základních východisek marxistického sociologického přístupu k jedinci. Tento jedinec, který má jak svoji individuálnost, tak i společenskost, který žije ve své individuálnosti i ve své společenské formě existence, zajímá sociologii jako příslušník určité společenské skupiny, vrstvy, třídy, jako příslušník určité společnosti, jako nositel určitých sociálních vlastností, sociálně podmíněných rysů, jako jedinec zaujímající jisté místo v systému společenských vztahů. Je logické, že autoři se při své formulaci zá-

¹ Viz Lenin, V. I.: *Nejbližší úkoly sovětské moci*. Spisy, sv. 27. Praha, SNPL 1954.

kladních východisek museli nutně dotknout i vztahu jedinec-instituce. Irituje je však nejen vztah jedinec-instituce, ale zvláště fenomén „institucionalizace našeho života“. Nepopírají, že dochází k intenzifikaci této institucionalizace. Poukazují však jak na existenci určitého napětí v relaci člověk-instituce a na naše, v současné době zatím jen sporé poznatky o kladech a záporech tohoto napětí (z hlediska rozvoje jedince, naplňování jeho potřeb atp.), tak i na nesprávnost absolutizace všudypřítomnosti nebezpečí jakéhosi „obecného“ institucionálního světa, institucionálního světa vůbec. Instituce jsou specifickým nástrojem lidské činnosti i specifickým nástrojem realizace společenských cílů. Instituce mohou být použity proti člověku, jejich tvůrci, právě tak jako mohou jejich tvůrci, člověku, sloužit. Rozhodující je, a v tom je nutné s autory plně souhlasit, v rukou jakých společenských sil se tyto instituce nacházejí.

V druhém z příspěvků (*Podstata marxisticko-leninského přístupu ke zkoumání člověka*) vychází A. Fazík z Marxovy teze, že lidská podstata není abstrakcí spočívající v jednotlivém individuu, ale že je souhrnem společenských vztahů. To ovšem neznámá, že by člověk byl pouze pasivním tvůrcem společenských vztahů, ale jak Fazík správně podtrhuje, je současně i jejich tvůrcem. Je objektem a současně jejich subjektem – přičemž těmito vztahy nelze chápat jen vztahy ekonomické, neboť člověk je souhrnem všech společenských vztahů. Fazík podtrhuje metodologický význam tohoto východiska, zvláště ve zkoumání podstaty člověka z aspektu různých věd, a upozorňuje i na důsledky nebezpečí vznikajícího z nedoceňování významnosti či opomíjení významu i jiných než ekonomických, popřípadě třídních vztahů (vztahů národnostních, politických, kulturních atp.). Marxovi bývá jeho kritiky mnohdy vytýkáno, že se zaměřil především na analýzu vztahů ekonomických a že nevěnoval, zvláště ve svých pozdějších pracích, dostatečnou pozornost člověku a řešení jeho otázek. Fazík odhaluje příčiny prioritního zaměření K. Marxe na ekonomické vztahy, aby současně ukázal, že analýzu ekonomických vztahů Marx fakticky otevřel prostor k analýze vztahů ostatních. V *Ekonomicko-filozofických rukopisech* z r. 1844 hovořil Marx o člověku jakožto jedinci, jemuž jsou vlastní bohaté lidské potřeby, o člověku potřebujícím totalitu lidského životního projevu. Uvažoval nad možnostmi rozvoje bytostných sil člověka. Hovořil ovšem i o tom, že lidské bytosti je možno formovat ve skutečné lidské až tehdy, je-li vyřešena otázka vztahů ekonomických. Marx také nikdy nehovořil o člověku „vůbec“, o nějaké abstraktní lidské bytosti, ale objektem jeho úvah a analýz byl vždy konkrétní, společensky zařazený člověk, jedinec, který příslušel ke společnosti určitého typu, jedinec, který byl příslušníkem určitých společenských skupin, jedinec, který byl tvůrcem působení určitých společenských poměrů.

Juraj Suchý uvádí svoji stať (*Otázky socializace lidské bytosti*) k hlubšímu zamýšlení provokující úvahou o trojím původu syntetických teorií, reprezentujících prostor integrace vědeckých poznatků. Některé syntetické teorie chápe Suchý jako produkt generalizačního úsilí, odehrávajícího se na půdě vědeckých disciplín řešících komplexní problémy, které se nacházejí za hranicí jejich „disciplinární kompetence“. Jiné teorie, a ty početné převažují, reprezentují nadstavbové generalizace, jejichž místem vzniku je styk dvou či více vědeckých disciplín. Třetí typ představují, podle Suchého, syntetické teorie, zevšeobecnující extrapolace konkrétních závažných vědeckých přínosů za hranice jejich bezprostřední platnosti. Tyto syntetické teorie plní podle autora v rozvoji současné vědy funkci „agresivního předvoje“, působícího na samém okraji rozvoje vědeckého poznání. Jejich společnými znaky je vysoký stupeň teoretického zevšeobecnění empirických východisek a vysoká hypotetičnost formulovaných teoretických závěrů. Obsáhlým úvodem, věnovaným původu syntetických teorií a jejich funkci, vstupuje Suchý na půdu úvah o socializačních teoriích jako teoriích, jimž je vlastní vysoký stupeň syntézy poznatků v podstatě všech společenskovedních odvětví. Autor ve svém příspěvku podrobně analyzuje dva možné způsoby přístupu k socio-kulturní integraci člověka do společenského systému. Při aplikaci tzv. operacionálního přístupu je kladen důraz na částečné zkoumání konkrétních problémů socializace, aniž by se důsledně vyjasňovaly celkové souvislosti socializace i její funkce v životě společnosti. Při aplikaci tzv. teoretického přístupu dochází k ujasňování systémové povahy socializačního procesu. Myslím, a zde se plně se Suchým neztotožňuji, že nelze dávat jednoznačně přednost jednomu přístupu před druhým, neboť – a v tom je podle mne podstata rozřešení „sporu“ – efektivnost obou přístupů tkví v jejich vzájemné spojitosti. Souhlasím se Suchým v tom, že je to teoretický přístup, který umožňuje syntetizovat „různorodé poznatky pocházející z různorodých empirických zdrojů“. Současně však druhý přístup umožňuje mimo jiné verifikovat závěry vytvořené na základě aplikace tzv. teoretického přístupu. V další části svého příspěvku věnuje Suchý pozornost samému pojmu socializace a na základě rozboru strukturně funkcionalistické koncepce (a i koncepcí jiných) ukazuje omezenost psychologických pojetí socializace i neudržitelnost koncepcí, podle nichž představuje personalizace proces protichůdný socializaci.

Otázkami socializace se ve své stati (*K psychologické interpretaci osobnosti a její socializaci*) zabývá i Z. Helus. Jak naznačuje již samotný název, v ohnisku jeho zájmu stojí psychologické pojetí socializace, již Helus chápe jako „utváření osobnosti v procesu jejího společensko-kulturního začleňování“ (s. 55) a za jejíž základní mechanismus považuje sociální učení.

Proces socializace je centrem zájmu i dalšího příspěvku zařazeného do sborníku.

I když J. Wolf nazval svůj příspěvek *Antropologická hlediska socializace člověka*, přistupuje k procesu socializace skutečně integrativně. Proces socializace pro něj představuje proces, jenž je vyvrcholením a současně propojením všech předchozích biopsychických procesů odehrávajících se v jedinci jak z hlediska fylogenetického, tak i ontogenetického. Lze s ním plně souhlasit v tom, že procesu socializace člověka je nutné věnovat více pozornosti, že je ho nutné považovat za mnohem významnější než proces biologického zrání, neboť sociální deformace představují ve vyspělých společnostech větší problém než deformace biologické. Uvažuje o specificky antropologických hlediscích, vychází Wolf ze základních východisek marxistické antropologie, v níž je člověk nahlížen jako bytost společenská, tvořivá a tvořící, jako jedinec, který se v procesu svého biosociálního a kulturního zrání stává osobností sui generis. Příspěvek J. Wolfa seznamuje čtenáře i s pracemi sovětských autorů věnovaných studiu vzájemných vztahů biologických a sociálních faktorů ve fylogenetickém a ontogenetickém vývoji člověka. Seznamuje jak se staršími pracemi, vzniklými v počátcích existence SSSR, tak i s pracemi současných autorů (Ananjev, Karsajevská atd.). Obsáhle diskutuje zvláště s Karsajevskou, u níž vyzdvihuje její naprosto správné zdůvodnění nutnosti chápat proces antropogeneze a socializace jako proces „nahrzení“ biologického sociálním. Z této skutečnosti totiž vyplývá, že a) zákonitosti společenské nelze redukovat na zákonitosti biologické, b) společenské zákonitosti nelze odvodit z individuálních vlastností, avšak c) každý výzkum, který opomíjí individuální zvláštnosti lidí a překonanou biologickou podstatu člověka, nutně riskuje, že opomene určité podstatné momenty společenské skutečnosti. V souvislosti s těmito úvahami o sepijatosti biologického a sociálního a o překonání biologického sociálním Wolf dále velice fundovaně diskutuje různé teorie antropogeneze vypracované sovětskými odborníky, jež se soustřeďují kolem otázky, zda právě proces přechodu člověka k společenskému životu nepředstavuje determinantu přerušení procesu biologické evoluce.

Vztahem biologického a sociálního i kritikou některých nesprávných teorií vyvěrajících v podstatě z přeceňování buď biologického, či sociálního se ve své stati (*Některé teoretické problémy reflexního okruhu v integraci věd o člověku*) zabývá M. Sovák a dále Jaroslav Suchý (*Bipolarita vývojových jevů*). Suchý chápe bipolaritu vývojových jevů jako výraz „dialektické jednoty oddělené poznávaných a zdánlivě protikladných komponent, které jsou určujícími elementy lidského vývoje“ (s. 118). Jde zde tedy o jednotu času, somatické a psychosociální složky člověka a o jednotu organismu a prostředí. Z toho ovšem logicky vyplývá, že minulost, přítomnost a bu-

doucnost tvoří jediný celek a že poznávání vývojových perspektiv je možné. Dále z toho plyne, že lidský jedinec je v každé situaci výslednicí biologických i společenských zákonitostí určujících jeho vývoj a že každý lidský organismus musí být nahlížen jako součást většího celku, přičemž mezi celkem a jeho částmi existuje zpětnovazební vztah. Výsledkem bipolarity činitelů vývoje tedy je interakce genetického základu s přírodním a společenským prostředím, jejíž výsledek je diferencovaný.

K. Zeman (*Psychická choroba a společnost*) klade čtenáři několik otázek, nutně evokujících potřebu hluboce se nad nimi zamyslet. Nejprve se zabývá významem psychopatologického systému, jehož funkci spatřuje jak v artikulaci psychické choroby, tak zvláště v „osmyslení zdánlivě iracionálního symptomu duševní choroby, v nalezení jeho kauzality v toku duševního dění a v zařazení faktu duševní choroby do celkového myšlenkového univerza určité kultury“ (s. 222). Na první pohled by se mohlo zdát, že Zemanův příspěvek působí ve sborníku cizorodě. To by však byl základní omyl, neboť Zeman si uvědomuje, že tento psychopatologický systém není výtvorem nějaké vědní disciplíny, například psychiatrie, ale že je jevem, na jehož vytváření se podílejí zdraví i nemocní, že je jevem společenským. Anomálie chování šamana vede u přírodních národů k askriptivnímu přidělení specifického místa ve společnosti; anomálie chování v průmyslově vyspělých společnostech bývají signovány jako formy chování lidí duševní nemocných. Zeman v této souvislosti vyslovuje své obavy z vysoké senzibility moderních společností vůči anomálnímu chování a jeho zdánlivě iracionalitě, faktu skrývajícím nebezpečí potenciálního označování tohoto chování za projev duševní choroby.

A. Suchánek (*Motivační struktury mladistvých při volbě povolání*) a F. Kahuda (*Hodnotová orientace mládeže z hlediska sociologického*) čerpají ve svých příspěvcích především z výzkumů mládeže. Kahuda uvažuje nad sociologickým pojetím hodnot a nad funkcí hodnot v procesu socializace, přičemž kořeny hodnot hledá v komplexu lidského životního procesu, v lidských činnostech, kterými se lidé účastní lidského dění (Marx), ve společenských činech osobností, tj. v sociálních faktorech (Lenin). Z marxistických pozic vysvětluje význam institucionalizace hodnot, funkci instituce sociální kontroly z hlediska stability společenského systému a na výsledcích řady výzkumů orientovaných na postižení hodnotových orientací mládeže v různých zemích blíže osvětluje pozici hodnot v procesu socializace. Také Suchánek se ve svém příspěvku zaměřuje na určitou výseč z široké problematiky socializace, a to na možnosti zkoumání a zjišťování úrovně sociability. Seznamuje s řadou zajímavých výsledků výzkumů realizovaných u učňovské

mládeže i se závěry týkajícími se motivačních struktur a jejich relativní stálosti.

J. Mohelského (*Současný člověk ve společnosti a vědeckotechnický rozvoj*) a K. Khola (*Vědy o člověku a vedení lidí*) společně zajmá člověka jako objekt i subjekt procesů řízení. Mohelský ve svém příspěvku nejprve konfrontuje dva základní způsoby řízení, aby demonstroval, jak odlišným je v těchto systémech řízení postavení člověka, jak odlišný je přístup k „lidskému faktoru“. Dále pak uvažuje o předpokládaných a projektovaných dalekosáhlých změnách, jejichž důsledkem bude nejen rekonstrukce výrobních sil, zásadní proměny materiálních základů lidského života, ale jež vyústí i v tvorbu „nového typu technické civilizace humanisticky uspořádané“ (s. 134). Autor načrtává možnosti kvalifikovaného projektování postavení člověka v tomto novém typu civilizace i nutnost integrovaného přístupu v procesu projektování. Khol operuje s tezí, že s postupující změnou struktur lidských potřeb dochází i k tomuto objektivnímu procesu odpovídajícím změnám v dalších rovinách a že řízení společnosti se stále více stává řízením zájmů, postojů, tvořivosti a dalších aspektů života člověka. Je logické, že přijetí této teze vede Khola k nutnosti zdůraznit význam věd o člověku, neboť vznik těchto věd vlastně představuje uzavření okruhu struktury komplexu věd o řízení. I když s některými dílčími závěry Khola je možné polemizovat, je nutné s ním souhlasit plně v tom, že analýza procesů řízení není možná bez hlubokého studia nejen objektů, ale i subjektů řízení, neboť řízení v podstatě představuje uvědomělou činnost lidské bytosti sledující určité cíle.

Jazykem jako jedním ze specifických lidských projevů, jako jedním ze základních faktorů fylogenetického procesu, vztahem jazyk-práce a jazyk-vědomí, se ve svém příspěvku (*Člověk a jazyk*) zabývá M. Hübschmannová. Nosnou myšlenku jejího statí lze stručně charakterizovat slovy: jazyk je společenský faktor, bez něhož by společnost nemohla fungovat a člověk by nebyl člověkem. Hübschmannová se ve své statí zaměřuje především na sociální bilingvismus, na posuvy v jeho funkci v kontextu celosvětových společenských přeměn a na funkci vědy v řešení interetnické komunikace. Na konkrétním případě Romů analyzuje tři základní přístupy dominantních společností k menšinovým etnicitám – genocidu, etnocidu a bielizaci – a důsledky aplikace těchto přístupů jak z hlediska individuálního, tak společenského. Na příkladu odlišnosti dvou nestejně rozvinutých jazyků (češtiny, slovenštiny – romštiny) demonstrovuje problém integrace nestejně vyspělých a nestejně početných etnicit.

Mezi aktuální otázky společenského vývoje patří nesporně i otázky vzdělávání, jež se v celém světě, bez ohledu na politické, ekonomické a ideologické odlišnosti jednotlivých systémů, posunuly do samého centra pozornosti. F. Hájek (*Člověk, vzdělání a svět*) uva-

žuje nad funkcí vzdělávacího procesu v zemích s různým společenským zřízením především v rovině možnosti skutečného formování člověka „v sebe sama“, v rovině možnosti skutečného rozvinutí jeho potenciálních, zatím mnohdy spíše jen tušených schopností. V centru jeho pozornosti stojí velice závažná otázka – a lze vysoce hodnotit, že si tuto otázku položí – jaké vzdělání je schopno zajistit pro homo sapiens vstup do epochy jeho seberealizace a jaký typ společnosti je schopen vybudovat a připravit podmínky k vstupu do této epochy. Odpověď na tuto a mnohé jiné otázky nachází Hájek v analýze rozdílných společenských systémů, v odhalení jejich skutečných cílů i rozboru nástrojů dosahování těchto cílů.

Sborník statí přednesených na sympoziu v Liblicích by na první pohled, usuzováno především na základě inventarizace příspěvků a zběžného seznámení se s nimi, mohl být považován za sborník statí jen volně spjatých ústřední myšlenkou sympoza, za sborník prací přistupujících k fenoménu člověk z hlediska jednotlivých vědních disciplín i z hlediska odborné zaměřenosti jednotlivých autorů statí. Ve skutečnosti tomu tak není, neboť společným znakem všech statí je pokus o integrální přístup k člověku, pokus o přístup k lidské bytosti jako výtvaru, jehož biologická podstata byla a je transformována působením prostředí přírodního a sociálního. Centrem zájmu všech příspěvků je člověk jako bytost společenská, člověk jako výtvar i tvůrce svého přírodního i společenského prostředí, bytost spjatá určitými znaky s ostatními bytostmi svého druhu a odlišující se jinými znaky nejen od druhů ostatních, ale i od příslušníků svého vlastního druhu, neboť představuje výtvar specifický svých společenských poměrů. A právě tato dialektická jednota biologického a sociálního představuje nit táhnoucí se všemi příspěvky. Nelze popřít, že v pokusu o integrální přístup k člověku neuspěli všichni autoři stejně dobře. Někteří se jen s obtížemi vymaňovali ze sítě pevně zafixovaných rámců „svých“ vědních disciplín a svých stereotypů myšlení, pro jiné byl integrální přístup již přístupem „zažitým“. V některých příspěvcích se výrazněji promítla autorova snaha o vlastní orientaci v otázkách integrálního přístupu k člověku, jiné je možno považovat za příspěvky „zralé“. Nicméně další z vážných pokusů o integrovaný přístup k člověku přinesou své ovoce a lze si jen přát, aby takovýchto pokusů bylo více a aby s jejich kvantitou rostla úměrně i jejich kvalita.

Eliška Freiová

E. G. Antosenkov a kol.: Těkučesť rabočej sily na promyšlennych predprijatijach

(Pohyb dělnických kádrů v průmyslových podnicích).

Moskva, Ekonomika 1974, 290 s.

Takto nazvali svou novou knihu sovětští autoři, pracovníci Sibiřského oddělení Akademie